

ATATÜRK VE TÜRK DÜNYASI

Ercan ÇELEBİ

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kastamonu.

Özet

Bugün Türkiye ile Türk Dünyası içerisinde yer alan topluluklar arasındaki tarihi, kültürel ve hissi bağlar fazlasıyla kuvvetlidir. Değişen dünya dengeleri, Türkiye'nin farklı coğrafyalarda yer alan Türk topluluklarıyla ilgilenmesini zorunlu kılmaktadır. Atatürk'ün kişiliği ve onun Türkiye'yi çağdaş bir devlet haline getirme yönünde ortaya koyduğu çalışmalarının her evresi, bugünün Türk toplulukları için iyi bir örnek teşkil edebilir. Bu çalışmada, Atatürk'ün Türk dünyası hakkındaki düşüncelerine yer verilerek; bugünün Türk toplulukları için Atatürkçü Düşünce Sistemi, bir çağdaşlaşma modeli olarak öne sürülebilir mi? sorusuna cevap aranılması düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Atatürkçü Düşünce Sistemi, Türkiye, Türk dünyası.

ATATÜRK and TURKISH WORLD

Abstract

Today, historical, cultural and emotional bonds between Turkey and other communities within the Turkish World are in a strong state. Changing world balance makes it a necessity for Turkey to concern about other Turkish communities in other regions. Atatürk's personality and every phase of his efforts to make Turkey a modern nation can set an excellent model for today's Turkish communities. In this study, by stating Atatürk's views about the Turkish World, an answer to the question of "Can the system of Kemalist Thought be put forward as a modernization model for today's Turkish communities?" is sought.

Key words: Atatürk, the system of Kemalist Thought, Turkey, Turkish World

1. Giriş

Dünya da insanlık tarihine göz attığımızda milletler, büyük ve dahî adamlar yetiştirmişlerdir. Bu büyük adamlardan kimi liderlik, kimi teşkilâtçılık, kimi askerî bir deha, kimi de devlet adamı olma özelliği ile ortaya çıkmışlardır. Bütün bu özellikleri kendinde toplayan büyük adam sayısı ise dünyada o kadar fazla değildir. Mustafa Kemal Atatürk belki de bütün bu özellikleri şahsında toplayan, Türk milletinin yetiştirdiği ender şahsiyetlerden biridir. Atatürk'ün liderliği, teşkilâtçılığı, devlet adamı olma

vasfı, askerî dehası, düşünceleri ve fikirleri üzerine birçok eserler verilmesine rağmen, O'nun Türk Dünyası hakkındaki düşüncelerinin ihmal edildiği görülmektedir.

Atatürk'ün Türk Dünyası'na olan ilgisi ve bu konudaki düşünceleri, şüphesiz, O'nun Türklük ve Türk milliyetçiliği duygularıyla yakından alakalıdır. Bilindiği üzere siyasî manada milliyetçilik fikri, Fransız İhtilâli ile birlikte ortaya çıkmış; önce Avrupa daha sonra ise bütün dünya uluslarını etkisi altına almıştır. Bu genel çerçevenin dışında düşünemeyeceğimiz Osmanlı Devleti'nde de milliyetçilik fikri, önce yabancı propagandası ve siyasî amaçlarla devletin Hıristiyan unsurları arasında yayılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliğinin doğuşu, Osmanlı tebaası azınlıklarına göre daha sonraki devirlerde olmuştur. Şüphesiz bunun sebebi, Türklerin Osmanlı Devleti'nin gerçek sahibi olmalarından dolayı, devletin dağılıpını önlemek maksadıyla Batıdan gelen milliyetçilik hareketlerine kayıtsız kalmalarıdır.¹ Diğer yandan milliyet şuurunu en eski çağlardan itibaren Türk toplumunda mevcut olmakla birlikte, bu şuur Osmanlı döneminde, İslâm dininin tesiri altında özelliğini yitirmiştir.²

Osmanlı Devleti'nde son yüzyıllarda görülen modernleşme çabaları, milliyetçilik şuurunun Türk toplumunda da uyanmasına neden olmuştur. Fransız İhtilâli ve sonrasında yayılmaya başlayan eşitlik, hürriyet, vatan ve millet gibi yeni kavramların Osmanlı toplumunda yaygınlık kazanması ve sonrasında Hıristiyan tebaanın bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmaları, Türk milliyetçiliğinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Diğer yandan Batılı tarihçi ve şarkiyatçıların Çin, İslâm ve Türk kaynakları üzerinde yapmış oldukları çalışmalar ve neticede, Türk dili ve tarihinin zenginliğinin anlaşılmasından sonra, Türk aydınlarındaki Türkçülük ve milliyetçilik duyguları daha da kuvvetlenmiştir.³ Batıdaki Türkoloji çalışmalarından etkilenen Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa ve Ali Suavi gibi ilmî Türkçülerin yanı sıra Namık Kemal, Şemseddin Sami, Veled Çelebi, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet, Hüseyinzâde Ali, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin gibi Türk aydınları Türkçülük akımının yaygınlaşmasında etkili olmuşlardır.

¹ Bu dönemde Türkler, devletin yıkılıpını hızlandıracağı endişesiyle "Türkiye", "Türk milleti" gibi sözleri kullanmaktan ve kendi ulusal benliklerini açıkça savunmaktan çekinmekte idiler. Bkz. Ömer Seyfettin, **Türklük Ülküsü**, İstanbul 1977, s. 42. Atatürk Türk milliyetçiliğinin doğuşundaki gecikmeyi ise şu sözlerle açıklar: "Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalıyız. Çünkü tarih, hâdiseler ve müşahedeler, insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin olduğunu göstermiştir. Özellikle bizim milletimiz, milliyetini ihmal edişinin çok acı cezalarını çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğundaki çok çeşitli toplumlar hep millî inançlara sarılarak, milliyetçilik idealinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı millet olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hâkir gördüler. Anladık ki, kabahâtimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1981, s. 137-146).

² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1984, s. 330.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı imparatorluğu ve Modern Türkiye**, İstanbul 1983, s. 316-317.

Türk milliyetçiliğinin sistemleştirilmesinde, 20 Ocak 1911’de kurulan Türk Ocakları’nın rolü büyük olmuştur.⁴ Dönemin önemli fikir adamlarını bünyesinde toplayan Türk Ocakları, Ziya Gökalp’in de katılımıyla büyük bir güç kazanmıştır. Gökalp, Türkçülük hareketinin de aynı zamanda sistemleştiricisi oldu. Bilim ve teknolojinin Batı medeniyetinden, dini inançların İslâmiyet’ten ve kültürel unsurların Türk geleneklerinden alınmasını savunan Gökalp, bütün düşüncelerini “*Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim ve Batı medeniyetindenim*” sözleri ile özetledi.⁵ Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyetini kuran kadrolar, Türk milliyetçiliğinin bu gelişim sürecinde, bu fikir atmosferi içinde yetişmişlerdir. Türk milliyetçiliğinin geçirdiği bu önemli süreç, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne de fikri açıdan temel teşkil etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, daha Ulusal Kurtuluş Savaşı öncesinde, Türklük duygusunu kendisine rehber edinmiş ve başlattığı mücadeleyi, Türk milliyetçiliği temeli üzerine oturtmuştur.⁶ Nitekim Milli Mücadele’nin esasını oluşturan “*Kuva-yı Milliye Ruhı*”, Türklük duygusundan doğmuştur.

Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde şahlanan Türk milliyetçiliği, beraberinde millî devlet anlayışını getirmiştir. Atatürk, son dönem Türkçülük hareketlerinin kendisine vermiş olduğu deneyimden yararlanarak, ümmet anlayışına dayalı imparatorluk sisteminden, Türk milletine dayanan Türkiye Cumhuriyeti devletini kurma fikrine ulaşmış ve bunda da başarılı olmuştur. Atatürk Türk milliyetçiliğini ilkelerinin temeli yapmış; yeni Türk devletinin siyasî, sosyal ve eğitime dair bütün kurumlarını da Türk milliyetçiliği esasına uygun olarak yapılandırmıştır.⁷

Türk olmakla gurur duyan Atatürk, aynı zamanda Türk milliyetçiliğine gönülden inanmıştır. O’nun Türk milliyetçiliği hususunda ne kadar samimi ve köklü duygulara sahip olduğunu bilmekteyiz.⁸ Atatürk’ün milliyetçilik anlayışının kendisine has özel-

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Sarınoy, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912–1931)**, İstanbul 1994, s. 36–37.

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak**, İstanbul 1976, s. 1–13.

6 İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Londra’ya göndermiş olduğu 23 Haziran 1919 tarihli telgrafında bu durumu şu şekilde ifade eder: “Çanakkale Savaşları’nda büyük ün kazanmış olan Mustafa Kemal Paşa bir ay kadar önce ordu müfettişi olarak Samsun’a varışından bu yana kendisini milliyetçi duygunun merkezi haline getirmiş görünmektedir” (Bilâl Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, Ankara 1973, s. 26).

7 Mustafa Kemal Atatürk, Türk milliyetçiliğinin devletin kuruluşu ve şekillendirilmesindeki temel dayanak olma özelliğini şu ifadelerle anlatır: “Yeni Türkiye Devleti cihana hâkim o kâdir fikrin Türkiye’de tecellisidir, tahakkukudur” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 142–143).

8 Atatürk Nutuklarında Türk milliyetçiliğine dair görüşlerini açık bir surette ifade etmiştir. Bunlardan bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz: “Benim hayatta yegâne fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir” (Utkan Kocatürk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1984, s. 168); “Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz” (Atatürk’ün

likleri vardır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:⁹

- a) Millî birlik ve bütünlüğe önem verir
- b) Irkçılığı reddeder
- c) Çağdaşlaşmayı amaçlar, medeniyetçidir
- d) Laiklik ilkesiyle bağlantılıdır
- e) Sınıf kavgasını reddeder; millî dayanışma ve sosyal adaletten yanadır
- f) Vatan kavramıyla bağlantılıdır ve gerçekçidir
- g) Demokrasiye yöneliktir ve millet egemenliği ilkesi ile bağlantılıdır
- h) Saldırgan değil, barışçıdır
- i) Milliyetçiliği reddeden akımlara karşıdır

Atatürk Türk milliyetçiliğini, gerçek bir anavatan kavramı ile bütünleştirmiştir. Bu anavatan, Misâk-ı Millî’de ifadesini bulan ve Türk çoğunluğun yaşadığı topraklardır. Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye dışında yaşamakta olan Türk toplulukları ve onların meseleleriyle de yakından ilgilenmiştir.

Atatürk ve Türk Dünyası

Bilindiği gibi Türkiye’nin dış siyasetine dair temel prensipler, Mustafa Kemal Atatürk’ün, 24 Nisan 1920 tarihli meclis oturumundaki konuşması ile şekillenmiştir denilebilir. Bu konuşmasında Atatürk: “ *Osmanlı Devleti’nin izlediği siyasetin millî olmadığı gibi belirsiz ve istikrarsız*” olduğunu belirttikten başka, Türkiye’nin takip etmesi gereken siyasetin ise: “*açık ve uygulanabilir*”, aynı zamanda “*ulusal ve millî*” olması gerektiğini de ifade etmiştir.¹⁰ Dış politika esaslarımıza “*ulusal ve millî*” bir karakter veren Atatürk’ün, bununla birlikte bütün Pan-İslâmist ve Pan-Türkist kaygı-ları¹¹ bir kenara bırakarak, gerek cumhuriyetin ilânından önce gerekse sonraki dönem-
Söylev ve Demeçleri (Tamim ve Telgrafları), C. V, Ankara 1972, s. 114); “Türk’ün saygınlığı, onuru ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun daha iyidir” (Atatürkçülük, Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, I. Kitap, İstanbul 1988, s. 49); “Türklük esastır. Bu mevcudiyeti tarih içinde araştırmak, birbirini izleyen bir tarih zinciri içinde tespit edilecek Türk medeniyeti ile övünmek yerinde olur. Fakat bu övünmeye lâyık olmak için bugün çalışmak lâzımdır” (Kocatürk, a.g.e, s. 168).

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Turhan Feyzioğlu, **Atatürk ve Milliyetçilik**, Ankara 1996, s. 44–97.

¹⁰ Atatürk, 1930 yılında Kırklareli Türk Ocağı’ndaki konuşmasında, Türkiye’nin takip etmekte olduğu millî siyaseti şu sözlerle ifade etmiştir: “*Bizim devlet hayatımızda bilindiği gibi Osmanlı siyaseti, gayri mütecanis unsurlardan ve maddelerden meydana gelmişti. Bunlardan bir harita yapmak mümkün olmadığı için Osmanlı siyaseti yerine yeni bir siyaset çıktı. O siyaset, millî siyaset, Türkçülük siyasetidir.*”. Bkz. Afet İnan, **M. Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım**, İstanbul 1971, s. 43.

¹¹ Atatürk’ün Pan-İslâmizm ve Pan-Turanizm hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamıştır: “*Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler, büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın düşmanlığını, garazını, kinini bu memleketin ve milletin üzerine topladık. Biz Panislâmizm yapmadık. Belki ‘yapıyoruz, yapacağız’ dedik. Düşmanlar da ‘yaptırmamak için bir an önce öldürelim’ dediler. Panturanizm yapmadık. ‘Yaparız, yapıyoruz’ dedik, ‘yapa-*

lerde, Türkiye dışında yer alan Türk Dünyası ile de yakından ilgilendiğini görmekteyiz. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk TBMM’nde yapmış olduğu bir konuşmasında: “Efendiler, bu dünyayı beşeriyette asgarî yüz milyonu müteceviz nüfustan mürekkep bir Türk milleti azimesi vardır ve bu milletin saha-i arzdeki vüs’ati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır...En bariz ve en kat’î ve en maddî delâil-i tarihiyye istinaden beyan edebiliriz ki Türkler onbeş asır evvel Asya’nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligâh olmuş bir unsurdur...”¹² sözleri ile Türkiye dışında yer alan Türk Dünyası’nın varlığına işaret ederken; yine başka bir konuşmasında ise: “Türkiye dışında kalmış olan Türklerin kültür meseleleriyle yakından ilgilenilmelidir” ifadesi ile Türk Dünyasına ve Türk Dünyasına ait meselelere kayıtsız kalınmaması gerektiğini önemle vurgulamıştır.

Atatürk bu çerçevede Türk Dünyasının “dil ve kültürel yönden birliği” konusunda önemli çalışmalara imza atarken, Batı Trakya Türklerinin meseleleriyle yakından ilgilenmiş; Kuzey Irak ve Azerbaycan Türkleri ile Buhara ve Hive Türk Hanlıklarının ve Doğu Türkistan’ın bağımsızlıklarını kazanmaları yönündeki düşüncelerini açıkça dile getirmiştir. Atatürk’ün Türk Dünyasına olan ilgisini birkaç örnek ile daha net bir biçimde göstermekte fayda vardır. Atatürk daha 11 Ekim 1920’de mecliste alınan bir karar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri Tefvik Rüştü, İsmail Suphi, Ali Fuat ve Besim Atalay Beylerden oluşan bir heyeti Sovyet Rusya egemenliğinde bulunan Türkler hakkında incelemelerde bulunmak üzere Moskova’ya göndermiştir. Nitekim heyette yer alan İsmail Suphi Bey, 1921 yılı Temmuzunda Buhara’ya ulaşmış ve Eylül ayında döndüğünde Sovyet egemenliğindeki Türkler hakkındaki tafsilatlı raporunu Atatürk’e sunmuştur.¹³ Atatürk’ün 1 Kasım 1928’de büyük Harf İnkılabı’nı gerçekleştiren ve yine Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları’nı kurdururken Türk Dünyası ile dilde ve kültürde birlikteliği sağlamak ve ortak bir mazi meydana getirmek düşüncesiyle hareket etmiş olduğunu bugün daha iyi anlayabilmekteyiz.¹⁴ Nitekim Atatürk bir konuşmasında konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Türkiye dışında kalmış olan Türklerin ilk önce kültür meseleleriyle ilgilenilmelidir. Nitekim biz Türklük davasını böyle müspet bir ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz”.¹⁵ Atatürk’ün bir

çağız’ dedik ve yine öldürelim dediler!...Bizle böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimizdeki Baskıları arttırmaktan ise, tabii sınıra, meşru sınıra dönelim...” (Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul 1981, s. 194–196).

¹² Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Ankara 2006, s. 399.

¹³ Saray, a.g.e, s. 393.

¹⁴ Atatürk’ün bu konudaki düşünceleri şu şekildedir: “Bana bir konuşulan Türkçe yapacaksınız ki; dünyanın neresinde olursa olsun bütün Türkler temelde bu dili anlayabilecekler. Bugün Türk anavatanı, Rus işgali altındadır. Komünizm her yolu denemekte olan bir asimilasyon veya fenasit tatbikatı içindedir. Bir gün yıkılacaklardır. Fakat o günü bekleyemeyiz. Çünkü ardlarında kalanlar dillerini kökten kaybetmişler ve biz onlara hep birlikte anlayabileceğimiz bir dili veremezsek boşluk doldurulamaz. Sizden bunu istiyorum” (Cemal Kutay, **Atatürk Olmasaydı**, İstanbul 1998, s. 124).

¹⁵ Kocatürk, a.g.e, s. 186.

önsezisi ve aynı zamanda talimatı olarak ta tarihe geçen Sovyet Rusya egemenliğinde bulunan Türkler ile ilgili yapmış olduğu konuşmayı da burada zikretmekte fayda vardır. Atatürk bu konuşmasını cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları vesilesiyle 29 Ekim 1933 gecesi halk ile iç içe olduğu bir esnada, 24–25 yaşlarında ve mesleği doktorluk olan Zeki isimli bir gencin “*ideal olarak bize ne bıraktınız?*” sorusu üzerine yapmıştır. Genç doktoru sormuş olduğu soru üzerine kalabalıktan genel müdür odasına çeken Atatürk, duvarda asılı olan haritayı göstererek şu açıklamayı yapmıştır:¹⁶

“Düşün bir kere Osmanlı İmparatorluğu ne oldu? Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu? Dünyayı ürküten Almanya’dan bugün ne kaldı? Demek ki hiç bir şey sürgit değildir. Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir. Bugün elinde tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşır. O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, öz kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız”. Atatürk “Milletler buna nasıl hazırlanır?” sorusuna ise yine konuşması içerisinde şu satırlarla cevap verir: “Manevî köprülerini sağlam tutarak! Dil bir köprüdür; İnanç bir köprüdür; Tarih, bir köprüdür. Bugün biz bu kitlelerden dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından uzak düşmüşüz. Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekir. Tarih bağı kurmamız lazım; folklor bağı kurmamız lazım... Bunları kim yapacak? Elbette biz. Nasıl yapacağız? İşte görüyorsunuz dil encümenleri, tarih encümenleri kuruluyor. Dilimizi onların diline yaklaştırmaya böylece birbirimizi daha kolay anlar hale gelmeye çalışıyoruz. Ortak bir mazi yaratmak peşindeyiz. Bunlar ağıttan yapılmaz, adı konularak yapılmaz, bunlar devletlerin ve milletlerin düşünceleridir”.

Atatürk yapmış olduğu bu çalışmalar karşısında kendisini eleştirenlere ise şu cevabı vermiştir: “*İşitiyorum, benim dil ile tarih ile uğraştığımı gören bazı kısa düşünceli vatandaşlar, Paşa’nın işi yok, dille, tarihle uğraşmaya başladı diyorlarmış... Benim işim başımdan aşkın...Ben bugün ileri bir Türkiye kurmaya ne kadar çalıştıyorsam, yarının Türkiyesinin temellerini atmaya da o kadar dikkat ediyorum”.* Atatürk başka bir konuşmasında ise “*bu yaptıklarımız hiçbir millete düşmanlık değildir. Barıştan yanayız, barıştan yana kalacağız...Ama durmadan değişen dünyada yarının muhtemel dengeleri için hazır olacağız”*¹⁷ demek suretiyle eleştirilere de cevap vermiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Dünyası içerisinde yer alan, fakat bununla birlikte esaret altında bulunan Türklerin bağımsızlıklarını kazanmaları yönündeki sami-

¹⁶ Bu olay İhsan Sabri Çağlayangil’den dinlenmiş, Sebati Ataman, Kılıç Ali, Tefik Rüştü Aras ve Hikmet Bayur tarafından doğrulanmıştır. Bkz. İsmet Bozdağ, **Atatürk’ün Sofrası**, İstanbul 1970, s. 26–27.

¹⁷ Bozdağ, a.g.e, s. 11–26.

mi duygularını da zaman zaman ifade etmiştir. Bir konuşmasında bu konuda şöyle demektedir: “Türk milleti kurtuluş savaşından beri, hatta bu savaşa atılırken bile mahkûm milletlerin hürriyet ve bağımsızlık çabaları ile yakından ilgilenmeyi, o dalvalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülemez.”¹⁸ Yine 1933’de Doğu Türkistan’ın bağımsızlığını kazanması üzerine Sovyet Büyük Elçisi Suriç’in Pan-İslâmist ve Pan-Türkist suçlamalarda bulunması üzerine, dönemin Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras) Bey resmî ağızdan Türkiye’nin Doğu Türkistan’ın bağımsızlığını kazanması ile ilgili görüşünü yazılı olarak şu şekilde izah etmiştir: “Siyasî istiklâllerini kaybetmiş milletlerin bunu geri almak uğrundaki mücadelelerini suitelâkki etmek prensiplerimizden çok uzaktır. Son seneler zarfında orta ve uzak şarkta milliyetperverlik cereyanlarının kuvvetlenmesi tesiriyle Şarkî Türkistan’da tezahür eden bu hareketleri de, bilhassa aynı ırktan olan bir cemaate taalluk etmesi itibariyle memnuniyet ve takdirle karşılarız”.¹⁹

Atatürk’ün Türk Dünyasına yönelik bu ilgisine karşılık, Türk Dünyası içerisinde yer alan Türk topluluklarının da Atatürk’e ve onun kurduğu yeni Türk devletine karşı büyük bir sevgi ve alâka duyduklarını görmekteyiz. Daha Ulusal Kurtuluş Savaşı devam ederken gelen iki kişilik Buhara Elçilik Heyeti, Türkistan Türklerinin selamlarını getirdikten başka, Atatürk’e bazı hediyeler takdim etmişlerdir. Bu hediyeler arasında özellikle dört tanesi dikkat çekmektedir. Bunlardan biri Timur’a ait bir Kur’an-ı Kerim, üç tanesi de Buharalı kılıç ustalarının yapmış oldukları pala şeklindeki kılıçlardı. Atatürk 17 Ocak 1921 tarihinde konu ile ilgili olarak TBMM kürsünden şunları söylemiştir: “Muhterem arkadaşlar! Türkistanlı kardeşlerimiz Sakarya Zaferi münasebetiyle bize üç kılıç ve birde Kur’an-ı Kerim göndermişler. Türk milleti adına kendilerine teşekkür ederim. Bu mukaddes kitabı Türk milletine emanet ediyorum. Bu üç kılıçtan birini ben aldım, ikincisini İsmet Paşa’ya verdim. Üçüncüsünü de İzmir fatihine saklıyorum. Bu kılıç İzmir’e ilk giren kumandanın beline takılacaktır.”²⁰ Nitekim üçüncü kılıç daha sonra İzmir’e ilk giren süvari zabiti Şeref Beye verilecektir. Sayı olarak herhangi bir bilgiye rastlanılmamakla birlikte, Türkistan Türklerinin Türk istiklâl Harbine katıldığını ve şehit düşen Türkistanlılar için bir anıt mezarın yapıldığını da bilinmektedir. Kitabesinde “Türkistan kurtuluş mücadelesinden sonra Balkan, I. Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Harbi’ne katılan Türkistanlı kahramanlar; bugün Kemalizm güneşinden nur alan Anadolu’da yatmaktadır” ifadelerinin yer aldığı bu anıt mezar Tarsus’ta bulunmaktadır.²¹ Türkistan Türkleri, aynı zamanda Türk İstiklâl Harbini kendi ulusal kurtuluşları için örnek olarak ta almışlardır. Nitekim *Yaş Türkistan* dergisinin 1933 tarihli 45. sayısında bu konuda şu satırlar yer almaktadır: “*Bugün Türkiye’nin gitmekte olduğu yolu öğrenmek, özellikle millî kurtuluş mücade-*

¹⁸ Kocatürk, a.g.e, s. 186.

¹⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 30.10.0.0/258.735.5

²⁰ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, s. 33–34; E. B. Şapolyo, “Atatürk ve Üç Kılıç”, **Türk Kültürü**, sa. 35, Kasım 1965, s. 86.

²¹ Dr. Salihcan, “Şehitlerimize Abide ve Matem Merasimi”, **Yaş Türkistan (Dergi)**, Aralık 1933, sa. 49, s. 25.

lesini yürütmekte olan biz Türkistanlılar için hayatî bir ihtiyaçtır. Şunu da belirtmek gerekir ki Türk millî tarihinin bir bölümünü teşkil eden Türkiye'nin son millî istiklâl mücadelesi, yalnız Rus esaretinde kalan Türkler için değil, belki diğer Asya ve Avrupa milletleri içinde en faydalı ve ibretli ilham kaynağıdır".²² Atatürk'ün ortaya koymuş olduğu büyük inkılâp hareketleri de her zaman için Türk Dünyasının hayranlığını mucip olmuştur. Konuyla ilgili *Yaş Türkistan* dergisinin 1938 tarihli 108. sayısında şöyle denilmektedir: "Son onbeş yıl içersinde Atatürk tarafından gerçekleştirilen reformlar sayesinde Türkiye'de olan değişimleri dünyada belki hiç bir devlet görmemiş ve yaşamamıştır. Atatürk'ün ortaya koymuş olduğu bu reformlar, Türkiye Devleti'nin sadece dış görünüşünü değil, hatta Türk halkının düşünüş tarzını da değiştirdi".²³

Atatürk'ün ölümü bütün dünyada olduğu gibi Türk Dünyasında da büyük bir yankı yapmıştır. Özbek Türkleri adına *Yaş Türkistan* dergisine gönderilen bir telgrafta: "Türk ırkı bugün en büyük oğullarından birini kaybetmiştir. Mustafa Kemal gibi dahi bir askerbaşı, büyük bir reformatör ve devlet erinin 57 yaşında dünyaya göz yumuşunu akıllarımız kabul etmiyor"²⁴ denilirken; Paris'te Azerbaycan Millî Heyeti Reisi olarak bulunan Doktor Mir Yakup Bey ise Başvekil Celal Bayar ile TBMM Reisi Abdülhaluk Renda Beye, Azerbaycan Türklerinin hislerine tercüman olmak üzere göndermiş olduğu taziye telgrafında şu satırlara yer vermiştir: "Büyük dâhimizin vefatı dolayısıyla kalpleri parçalanan bütün Azeri Türkleri namına tarihi zafer ve asaletle dolu ulu kardeş millete taziyelerimizi sunarız. Kaybı yalnız Türkiye'ye değil bütün Azeri Türklerine elim gözyaşları döktüren ulu şefin zaferlerle dolu hatıraları kalplerimizde ebediyen yaşayacaktır. Bugün Rus hâkimiyeti altında inleyen Azerbaycan, bu en büyük mateme bütün varlığı ile iştirak etmektedir".²⁵

Görüldüğü üzere Atatürk'ün Türk Dünyası'nın meselelerine olan ilgisi karşısında, Türk Dünyası içerisinde yer alan Türk toplulukları da Atatürk'e büyük bir sevgi beslemişler ve reformlarını ilgi göstermişlerdir. Bu ilgi ve yakınlığın kuvvetlendirilmesi, bugün için daha da zarurî hale gelmiş görünmektedir.

Bugün Türk Dünyası için Atatürk'ün düşünce ve fikirleri bir çağdaşlaşma modeli olarak önerilebilir mi? Bu sorunun cevabını vermek bugün için zordur. Ülkelerin kurtuluş mücadelelerinin verildiği tarihteki dünyanın politik yapısı, dünyaya egemen olan güçlerin durumu, siyasî akımlar ve yayılma yöntemleri dikkate alınması gereken unsurlardır. Bununla birlikte Atatürk ve Atatürkçülüğün evrensel etkileri incelenirken görülecektir ki, her ülke, kendi şart ve ihtiyaçları yönünde Atatürkçülüğü değerlendirilmeye ve bu görüş ve uygulamalardan yararlanmaya çalışmıştır. Bir kısım Güney Amerika düşünürleri, Atatürk'ün ulus devlet kuruculuğundan milletleşmek, devletleşmek, millî devlet olabilmek için yararlanmayı düşünmüşlerdir. Onların gözünde Atatürk, millî devletler kurucusudur. Bazı Güney Afrika düşünürleri ise, kendi kültürlerinin

22 *Yaş Türkistan*, "Türkistan Türk Gençler Birliği", *Yaş Türkistan*, Ağustos 1933, sa. 45, s. 7.

23 *Yaş Türkistan*, "Atatürk'ün Ölümü", *Yaş Türkistan*, Kasım 1938, sa. 108, s. 4.

24 *Yaş Türkistan*, "Atatürk'ün Ölümü...", s. 4.

25 "Atatürk'ün Ölümü Münasebetiyle Taziyeler", *Yaş Türkistan*, Aralık 1938, sa. 109, s. 40.

bütünü ile yok olmasından endişelenmekte, Atatürk'teki batılılaşmayı kabullenmeyip yalnız modernleşme ilkesini savunmaktadırlar.²⁶ Atatürkçülük II. Dünya Savaşından sonra dünya toplumları tarafından daha fazla ilgi görmüş ve Atatürk bir dünya değeri haline gelmiştir. Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilân ederek çağdaş değerler arayışına giren Türk Cumhuriyetlerinin dikkatlerini çeken ilk model ülke Türkiye olmuştur. Bu seçimin yapılmasında, bizimle benzer değerlere, ortak kültür unsurlarına sahip olmalarının, çağdaşlaşma girişimlerine daha önce başlamış olmamızın etkili olduğu görülmektedir. Türkiye diğer evrensel inkılâp hareketlerini ve sanayi inkılâbını yaşamamış olduğu halde, bu atılımları gerçekleştirmiş olan ve çağdaş uygarlığı temsil eden batının değerlerini yaşama geçirme yolunda büyük mesafeler almış bulunmaktadır. Atılımları yaparken inanç sisteminden vazgeçmemiş, inanç konusunu insan vicdanında yüceltmiş, diğer temel kültür öğelerinden de önemli ödünler vermemiş olması Türkiye'yi, Türk Cumhuriyetleri gözünde çekici kılmaktadır. Atatürkçü Düşünce Sistemi milliyetçiliği çağdaşlaştıran açıklaması, inançları kişi vicdanına bırakan laik yapısı ve diğer ilkeleri ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk toplulukları için en güvenli düşünce ve eylem aracı ya da programı olabilir. Günümüzün yükselen değerleri yönünde bir çağdaşlaşmayı yüzyılımızın başında benimsemiş olan Türk çağdaşlaşması, bütün özellikleri ile Türk Dünyasının yeni bağımsız üyeleri dâhil Türk topluluklarının çağdaşlaşma amaç, özlem ve uygulamalarına örnek olma değerine sahip bulunmaktadır.

2. Sonuç

Bugün kaynaklardan gördüğümüz ve anladığımız kadarıyla Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye dışında yer alan Türk toplulukları için: *"ulu bir Türk komutanı"* ve *"büyük bir devlet eri"* dir. *"Dirayetli bir teşkilâtçı"* ve yine *"büyük bir yolbaşçı"* dır. *"Büyük bir reformisttir"* ve onun bütün reformları, Türkiye Tarihi'nin akışını değiştirmiştir. *"Sevgi doludur"* ve kendi halkını büyük bir sevgiyle sevmiştir. *"Kurtarıcıdır"*; Mondros Mütarekesi ve Sevr Muahedesinde sonra Türkiye'nin düştüğü aşağılık durumdan Türkiye'yi ve Türkleri kurtaran Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. *"O büyük bir mefkûrecidir"*; kendi uhdesine aldığı vatani kurtarmak, onu müstakil devlet olarak yeniden diriltmek vazifesini ve Türkiye'yi modern bir devlet konumuna getirmeyi başarmıştır.

Bugün Türkiye ile Türk Dünyası içerisinde yer alan topluluklar arasında ki temaslar, devletler ve topluluklar düzeyinde siyasî, ekonomik, askerî ve sosyo-kültürel alanlarda devam etmektedir. Tarihî kökleri, Asya'nın derinliklerinde yer alan bugünün Anadolu Türklüğü ile Türkistan Türkleri arasındaki tarihî, kültürel ve hissi bağlar fazlasıyla kuvvetlidir. Bu durum Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlarda yer alan Türk toplulukları içinde geçerli bulunmaktadır. Bugün değişen dünya dengeleri ve bahse konu bölgelerde gelişmekte olan olaylar, Türkiye'nin farklı coğrafyalarda yer alan Türk topluluklarıyla ilgilenmesini zorunlu kılmaktadır.

26 Suat İlhan, *Evrimselen Türk Dünyası*, Ankara 1998, s. 248.

Milletlerin ortaya çıkmaları, bir devlet olarak siyasî yapılanmalarını tamamlamaları, gerektiğinde bunu sağlamaya yönelik ulusal mücadelelere girişmeleri; çağa uygun siyasî, askerî, ekonomik, eğitim ve kültürel kurumlarını oluşturmaları, tarihî olduğu kadar büyük ve zor işlerdir. Türk milleti, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Batılı emperyalist devletlere karşı girişmiş olduğu bağımsızlık mücadelesi ve sonrasında büyük önder Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirmiş olduğu büyük inkılâp hareketleri ile bugünün Türk topluluklarına her zaman için yol gösterebilecek ve onlara katkı sağlayabilecek deneyime sahip bulunmaktadır. Çok yönlü bir lider olarak Atatürk'ün kişiliği ve onun Türkiye'yi çağdaş bir devlet haline getirme yönünde ortaya koyduğu çalışmalarının her evresi, bugünün Türk toplulukları için iyi bir örnek teşkil edebilir. Şüphesiz bunun gerçekleşmesi devletler ve topluluklar düzeyindeki siyasî, askerî, ekonomik, sosyo-kültürel ilişkiler ile ilmî faaliyetlerin yoğunlaşmasına bağlıdır.

3. Kaynaklar

- 1- Atatürk, M. K., Nutuk, İstanbul 1981.
- 2- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1981.
- 3- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Tamim ve Telgrafları), C. V, Ankara 1972.
- 4- “Atatürk'ün Ölümü Münasebetiyle Taziyeler”, Yaş Türkistan, Aralık 1938, sa. 109.
- 5- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0/258.735.5.
- 6- Feyzioğlu, T., Atatürk ve Milliyetçilik, Ankara 1996.
- 7- Gökalp, Z., Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul 1976.
- 8- İlhan, S., Evrimleşen Türk Dünyası, Ankara 1998.
- 9- İnan, A. İ., M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, İstanbul 1971.
- 10- Kocatürk, U., Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara 1984.
- 11- Kutay, C., Atatürk Olmasaydı, İstanbul 1998.
- 12- Lewis, B., Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1984.
- 13- Salihcan, Dr., “Şehitlerimize Abide ve Matem Merasimi”, Yaş Türkistan (Dergi), Aralık 1933, sa. 49.
- 14- Saray, M., Türkiye ve Yakın Komşuları, Ankara 2006.
- 15- Sarıay, Y., Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912–1931), İstanbul 1994.
- 16- Shaw, S. J.-Ezel Kural Shaw, Osmanlı imparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul 1983.
- 17- Şimşir, B., İngiliz Belgelerinde Atatürk, Ankara 1973.
- 18- Şapolyo, E. B., “Atatürk ve Üç Kılıç”, Türk Kültürü, sa. 35, Kasım 1965.
- 19- Yaş Türkistan, “Türkistan Türk Gençler Birliği”, Yaş Türkistan, Ağustos 1933, sa. 45.
- 20- Yaş Türkistan, “Atatürk'ün Ölümü”, Yaş Türkistan, Kasım 1938, sa. 108.